

І.В. СВИНОУС

Білоцерківський національний аграрний університет

В.Е. КУДЕЛЬСЬКИЙ

Хмельницький національний університет

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНІ АСПЕКТИ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ВИРОБНИЦТВА МОЛОКА В СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВАХ

Проведено аналіз реформування аграрних перетворень в системі ефективності діяльності сільськогосподарських підприємств молочного скотарства. Досліджено основні чинники неефективного розвитку молочного скотарства та запропоновано шляхи його стабілізації і подальшого розвитку.

Ключові слова: підприємство, виробництво, ефективність, товаровиробник, молоко.

I.V. SVYNOUS

National Agrarian University in Bila Tserkva

V.E. KUDELSKYI

Khmelnytsky National University

ORGANIZATIONAL AND ECONOMIC ASPECTS OF EFFICIENCY IMPROVING OF MILK PRODUCTION IN AGRICULTURAL ENTERPRISES

Reforming of agrarian transformations in the efficiency system of dairy farms were analysed. The main factors of inefficient development of milk cattle were studied and the ways of its stabilization and further development were presented in the article. The rapid expansion of milk production in Khmelnytsky region is hampered by limited availability of farm machinery and equipment, low technical level of many serial mechanisms. Dairy farms with a herd of 100 cows are not equipped with means of complex mechanization. Premises for keeping cows and heifers are mostly empty or no longer fit because of destruction. Grouping of agricultural enterprises of Khmelnytsky region by the profitability of milk production and sales, indicators of the efficiency of milk production and realization of agricultural enterprises in Khmelnytsky region are presented in the article.

Keywords: enterprise, production, efficiency, commodity, milk.

Актуальність теми. Реформування агропромислового виробництва кардинально змінило організаційно-економічні умови функціонування підприємств молочного скотарства та інших структур, що займаються переробкою і реалізацією молочної продукції. Це зумовило принципово нові відносини товаровиробників і споживачів продукції, призвело з ряду причин до різкого спаду виробництва молока та молочної продукції. У 2012 р. виробництво молока в усіх категоріях господарств зменшилося проти 1990 р. на 13130,7 тис. т, у тому числі в сільськогосподарських підприємствах – на 16098,8 тис., а в господарствах населення збільшилося на 2968,1 тис. т.

Внаслідок прийняття необґрунтованих рішень щодо напряму аграрних перетворень, зорієнтованих на пріоритетне формування дрібнотоварного виробництва та лібералізацію ринку, порушились економічні зв'язки; виникли протиріччя в багатьох нормативних актах; значно знизився рівень спеціалізації, кооперації та інтеграції, ефективності використання виробничих ресурсів, освоєння досягнень науково-технічного прогресу; обмежено використання генетичного потенціалу сільськогосподарських тварин; зросли обсяги кредиторської заборгованості сільськогосподарських товаровиробників.

Огляд останніх публікацій. Ґрунтовно питання ефективного функціонування підприємств молочного скотарства висвітлено у наукових працях вітчизняних учених-аграрників: П. Березівського, М. Ільчука, М. Пархомця, І. Свиноуса та інших учених.

Однак певні теоретичні та науково-практичні проблеми формування організаційно-економічних аспектів підвищення ефективності діяльності підприємств молочного скотарства залишаються недостатньо розробленими.

Мета статті – дослідження теоретичних та науково-практичних проблем реформування організаційно-економічних аспектів підвищення ефективності діяльності сільськогосподарських підприємств молочного скотарства Хмельницької області.

Виклад основного матеріалу. В агропромисловому комплексі Хмельницької області важливе значення відведено молочному скотарству, оскільки воно забезпечує робочими місцями значну частину сільського населення регіону, щоденне надходження коштів сільськогосподарським товаровиробникам. Однак за останні роки в цій галузі намітилася тенденція до скорочення поголів'я тварин і підвищення їх продуктивності. Станом на 1 січня 2013 р. в досліджуваній області утримували 257,6 тис. голів великої рогатої худоби, з яких 151,0 тис. – корови.

Нині в забезпеченні населення молоком і молочними продуктами значну роль відіграють особисті селянські господарства, проте сільськогосподарські підприємства є найбільшими постачальниками молока для промислової переробки, оскільки вони забезпечують високу якість молока-сировини.

У 2012 р. виробництво молока становило 598,7 тис. т, надій на середньорічну корову – 4316 кг. Населення утримувало 69,7% загальної кількості великої рогатої худоби, у т. ч. корів – 81,3%, виробляючи 81,8% усього молока.

Збільшення кількості сільськогосподарських підприємств, які працюють неефективно і скорочують

обсяги виробництва молока. Основними економічними причинами, які призвели до незадовільного стану молочного скотарства у сільськогосподарських підприємствах, є: диспаритет закупівельних цін на молоко й цін на ресурси для його виробництва, що ускладнює рентабельне ведення галузі та робить її бізнес-непривабливою; нестабільні закупівельні ціни; застарілі технологічні умови ведення виробництва, які зумовлюють високий рівень собівартості одержаної продукції; відсутність вигідної для товаровиробників кредитної політики, спрямованої на оновлення основних засобів виробництва; низький рівень інтегрування виробництва, переробки та реалізації продукції молочного скотарства, що посилює нерівномірність одержання прибутків; недостатня ефективність дії фінансово-економічного механізму державної підтримки тваринництва [1, с. 125].

У 2012 р. порівняно з попереднім роком дещо зменшилася кількість корів у середніх і великих сільськогосподарських підприємствах, малих – зросла, що призвело до нарощування загального поголів'я дійного стада в даній категорії сільськогосподарських товаровиробників. Через відсутність на ринку живої худоби високопродуктивних тварин для оновлення стада у згаданому році частка племінного поголів'я в загальній структурі стада великої рогатої худоби становила 32%. Крім того, більшість середніх і великих сільськогосподарських підприємств використовують інтенсивні методи виробництва, які передбачають зниження кількості поголів'я за рахунок підвищення продуктивності корів. У Хмельницькій області майже 45% сільськогосподарських підприємств утримують до 100 голів корів, у яких виробництво молока є збитковим. Нині в області організували виробництво надвеликі молочнотоварні комплекси із поголів'ям понад 1000 тварин, частка яких у 2011 р. становила 2% від загальної кількості існуючих у Хмельницькій області сільгоспдідприємств, що займаються молочним тваринництвом.

Поголів'я середніх і великих сільськогосподарських підприємств залежно від форми господарювання сконцентровано в господарських товариствах. Це можна пояснити певними організаційними особливостями функціонування вищезазначеної форми господарювання, що дало можливість зберегти поголів'я дійного стада. Більшість із цих підприємств зберегли багатогалузевість виробничої діяльності, в тому числі й виробництво молока [2, с.9].

Водночас фермерські господарства та сільськогосподарські виробничі кооперативи через збитковість виробництва сконцентрували виробничу діяльність виключно на продукції рослинництва, зокрема на вирощуванні зернових та олійних культур [3, с.70].

Найнижчими темпи зниження поголів'я корів були в державних сільськогосподарських підприємствах, зокрема, ДП «ДГ «Пасічна», де призупинено зменшення кількості корів завдяки потужному державному інвестуванню розвитку молочного скотарства й впливу адміністративних заходів регулювання кількості стада.

На рівень ефективності виробництва молока в сільськогосподарських підприємствах визначальною мірою впливають внутрішні фактори (насамперед це технологія виробництва) та зовнішні фактори – передусім ціна реалізації виробленого молока та вартість вхідних матеріальних ресурсів для одержання продукції молочного скотарства (табл. 1).

Таблиця 1

Показники ефективності виробництва та реалізації молока сільськогосподарськими підприємствами Хмельницької області

Показники	2010 р.	2011 р.	2012 р.	2012 р. проти 2010 р.	
				(+,-)	%
Виробнича собівартість 1 ц, грн.	159,93	207,20	228,09	68,16	142,62
Собівартість реалізованої продукції 1ц, грн.	178,74	228,97	251,06	72,32	140,46
Ціна реалізації 1 ц, грн.	176,96	260,82	302,09	125,13	170,71
Прибуток 1ц, грн.	-1,78	31,85	51,03	-	-
Середньорічний надій на 1 корову, кг	3829	3895	4290	461	112,04
Загальна кількість підприємств	154	132	110	-44	71,43
Кількість прибуткових підприємств	62	73	83	21	133,87
Кількість збиткових підприємств	92	59	27	-65	29,35
Рівень рентабельності, %	-1	13,9	20,3	19,3	2030,00

Джерело: складено за даними звітності Головного управління статистики у Хмельницькій області.

Групування сільськогосподарських підприємств за показником рентабельності реалізованого молока в 2012 р. виявило наступне: по-перше, це високий відсоток збиткових підприємств, проте майже у 57,4% підприємств рівень рентабельності перевищував 20%, зокрема в 30 підприємствах рівень рентабельності реалізованого молока був понад 50%. Вони реалізували п'яту частину виробленого в області молока. По-друге, простежується суттєвий причинно-наслідковий зв'язок між рівнем товарності, собівартістю, ціною реалізації 1 ц молока та рівнем рентабельності. Серед чинників, що певною мірою впливають на прибутковість, слід виділити рівень концентрації (розрахований за кількістю корів та обсягом виробленого й проданого молока з розрахунку на підприємство) та спеціалізації, які з підвищенням рентабельності мають тенденцію до зростання (табл. 2).

Групування сільськогосподарських підприємств Хмельницької області за рівнем рентабельності виробництва та реалізації молока

Групи за рентабельністю молока, %	Кількість господарств у групі	Кількість корів, гол.	Надій від 1 корови, кг	Реалізовано молока на 1 господарство, ц	Рентабельність, %	Рентабельність з урахуванням дотацій та доплат, %
До 10	19	1988	3691	3122	-21,7	-21,7
0	10	1053	3130	2891	-5,5	-4,6
10	17	3793	4274	8362	5,2	5,2
20	16	3883	4484	9391	13,7	17,3
30	16	3285	3734	6445	26,1	26,4
50	15	2302	4246	5976,8	35,5	39,9
Понад 50	15	4277	4669	12327	66,5	67,9
По області	108	20581	4192	7021	20,3	21,8

Джерело: складено за даними звітності Головного управління статистики у Хмельницькій області.

Отже, з підвищенням рівня концентрації поголів'я корів простежується стійка тенденція до підвищення ефективності виробництва молока. Так, якщо в групі підприємств, які утримували до 50 корів, збиток із розрахунку на корову становив 576 грн, то у групі підприємств понад 500 корів одержали на корову понад 2982 грн прибутку.

На наше переконання, підприємства, які утримують менше 50 корів, слід вважати дрібними, в них прибуткове виробництво молока позбавлене перспектив; малі підприємства, що утримують від 50 до 200 корів, лише в короткостроковій перспективі забезпечуватимуть беззбиткове ведення галузі; основою для конкурентоспроможного виробництва молока можуть бути середні підприємства, які утримують від 200 до 500 корів і, що ймовірніше, великі (500 корів і більше), оскільки саме вони не тільки конкуруватимуть, а й виграватимуть конкурентну боротьбу на ринку молока.

Виявлено тенденцію до зменшення загальної кількості сільськогосподарських підприємств, які займаються виробництвом молока в Хмельницькій області: у 2011 р. проти 2007 р. вона знизилася на 55% і становить 110 сільськогосподарських підприємств, при прибуткових стало менше на 19,5%, збиткових на 80,8%. У 2011 р. найбільшу частку в структурі господарств-виробників молока займали прибуткові сільськогосподарські підприємства (75,5%).

Підвищення рівня продуктивності корів у більшості господарств забезпечується застосуванням інтенсивних технологій, що призводить до зменшення періоду їх корисного використання [4, с. 10]. Так, тривалість цього періоду в ТОВ ім. Шевченка Деражнянського району становить 3–3,5 лактації.

Низький рівень продуктивності корів не сприяє підвищенню прибутковості виробництва молока. Так, у 40 господарствах із середньорічним надоем на 1 корову до 2500 кг виробництво молока є збитковим. Переважна більшість підприємств забезпечує високий рівень прибутковості, передусім за рахунок високого рівня продуктивності тварин. Найвищий рівень рентабельності був у господарствах із середнім рівнем продуктивності 5000–6000 кг. Так, середньорічний надій на 1 корову в ТОВ «Старт» Теофіпольського району становив 7989 кг, ТОВ НВА «Перлина Поділля» Білогірського – 7107, ТОВ ВК «Рідний край» Ізяславського – 6575, ім. Шевченка Деражнянського – 6371, ДГ ДП «Пасічна» Старокостянтинівського – 6170, СГК «Летава» Чемеровецького – 6043, ТОВ «Подільський господар 2004» Шепетівського району – 5252, у шести господарствах області – понад 5000 кг.

В підвищенні ефективності молочного скотарства визначальною є належна організація племінної роботи. У досліджуваній області працює 12 племзаводів із загальною кількістю маточного поголів'я 5794 гол. та 14 племрепродукторів із кількістю поголів'я 4739 корів. Однак племінні підприємства виявляють низьку активність у продажу племінного молодняка. Так, у 2012 р. продано лише 428 гол., до того ж його реалізовували лише п'ять племзаводів, та 55 голів племрепродукторами, що свідчить про недостатній рівень використання можливостей племзаводів. Так, у 2012 р. продано лише 55 голів молодняка за мінімальних можливостей у 500 гол.

У Хмельницькій області на фермах із виробництва молока запроваджено такі системи утримання корів: прив'язна; безприв'язна – на глибокій підстилці, або боксова. Залежно від системи утримання тварин застосовують різні технології виробництва молока і технічні засоби для виконання виробничих процесів [5, с. 189]. Так, протягом 2006–2011 рр. на прив'язному утриманні у стійлах організували доїння близько 65–95% корів і лише 3–30,5% – у доїльних залах на станкових доїльних установках. Перевагами утримання корів безприв'язно на глибокій підстилці слід вважати те, що будівництво приміщень дешевше і термін окупності відносно нетривалий; корівники не потребують опалення; механізми прості – трактор із навісним обладнанням; гній прибирають раз на рік; зменшується потреба у гноєсховищах; збільшується навантаження тварин на оператора, підвищується продуктивність праці.

Як недоліки, слід назвати такі: нижча продуктивність тварин порівняно із прив'язним утриманням; перевитрата кормів на 10–15%; менш інтенсивне роздоювання корів; складно вести племінний облік й ветеринарне обслуговування і організувати нормовану годівлю; великі витрати підстилки (5 кг/добу);

частіші випадки травматизму, вибракування досягає 30–35%; при виникненні інфекційна хвороба швидко поширюється на все поголів'я.

Традиційними для Хмельницької області є українські чорно-ряба та червоно-ряба молочні породи великої рогатої худоби, генетичний потенціал яких за молочною продуктивністю досягає 10 тис. л молока за лактацію. Однак через незбалансованість годівлі тварин за основними поживними й біологічно активними речовинами у більшості господарств він поки що реалізується лише на 40–60%, внаслідок чого вони недоотримують певний обсяг молочної продукції.

Враховуючи, що основний обсяг товарного молока виробляється поки що на фермах із традиційним прив'язним або комбінованим утриманням корів та їх доїнням у доїльному залі або стійлі, а також пряму залежність кількості поголів'я від рівня забезпеченості молочної худоби кормами й ряду інших факторів, основних параметрів інтенсивної технології виробництва молока можна досягти в умовах річної забезпеченості 47–50 ц корм. од. на 1 корову, при цьому продуктивність корів становитиме 3500 кг і вище. При такому забезпеченні кормами затрати праці та собівартість виробництва 1 ц молока на комплексах із безприв'язним утриманням відповідно будуть на 44 і 11% нижче, ніж за прив'язного.

Для утримання худоби в сільськогосподарських підприємствах станом на кінець 2012 р. було в наявності кормів усіх видів 145,7 тис. т корм. од., що на 6,2% менше, ніж на відповідний період попереднього року. В розрахунку на одну умовну голову великої рогатої худоби припадало в середньому по 8,3 ц корм. од. проти 10,7 ц корм. од у 2010 році.

Аналіз виробництва молока у кращих господарствах Хмельниччини і проведений науковий пошук доводять, що для виробництва 3000 кг молока достатньо на 1 корову заготовити 36 ц корм. од., 4000 – 42, 5000 – 55, 6000 – 63 ц корм. од. кормів; для виробництва 6000 кг молока і більше організувати спрямоване вирошування ремонтних телиць і раціональне відтворення стада, створити міцну кормову базу та забезпечувати тварин повноцінними кормами, забезпечити диференційовану годівлю корів з урахуванням стадій фізіологічного циклу.

З розрахунку на 1 ц молока витрати кормів дещо знизилася, але ще не відповідають економічним нормам, що можна пояснити низькою якістю кормів, незбалансованістю раціонів і невисокими надоями молока, однією з причин якої є недостатня кількість концентрованих кормів у раціонах корів (22,9%).

Темпи інтенсифікації молочного тваринництва в сільськогосподарських підприємствах Хмельницької області значно випереджають темпи інтенсифікації в кормовиробництві. Так, протягом 2006–2012 рр. середньорічний темп підвищення продуктивності корів становив 4,6%, тобто удій на одну корову зростав у середньому за рік на 273 кг, разом із тим на умовну голову в досліджуваній області заготовлювали не більше 20 ц корм. од. Однак у більшості господарств Хмельницької області витрати на покупні концентровані корми (комбікорм) зростають пропорційно збільшенню продуктивності та займають у вартості раціону від 60 до 80%, у собівартості молока – від 35 до 45%, що набагато знижує ефективність інтенсифікації галузі.

Основними чинниками неефективного розвитку молочного скотарства є: низька продуктивність корів, високий рівень собівартості та низький рівень закупівельних цін [6, с.110]. Так, рівень середньорічних надоїв у господарствах із низькими обсягами реалізації (до 250 ц) в 4,2 раза нижчий, ніж у сільськогосподарських підприємствах, які реалізують більші обсяги молока (2000 т у рік). Збитковість виробництва та реалізації в даних категоріях сільськогосподарських підприємств (21%) не компенсували дотації, які становлять у структурі виручки 3,1%, а у висококонцентрованих господарствах – лише 0,8%.

Водночас повна собівартість знизилася на 41,3 % у господарствах, які реалізують понад 20000 ц молока, порівняно з господарствами, що мають рівень до 250 ц, ціна реалізації зросла на 16,9%. Зважаючи на майже абсолютний взаємозв'язок між обсягом виробництва і продуктивністю, собівартістю й рентабельністю, можна зробити однозначний висновок на користь вищого рівня концентрації виробництва в галузі.

Висновки. Інтенсивне нарощування виробництва молока в Хмельницькій області стримують недостатня забезпеченість ферм механізмами й обладнанням, низький технічний рівень багатьох серійних механізмів. У молочному скотарстві частка ручних операцій досягає 28–40%. Через відсутність комплексної механізації навантаження на оператора машинного доїння у досліджуваній області за останні роки збільшилося від 23 до 25 корів, а на працюючого в молочному скотарстві – від 12 до 15 голів. Не вирішено проблему комплексної механізації малих ферм. Молочні ферми з поголів'ям до 100 корів не обладнані засобами комплексної механізації. Приміщення для утримання корів і нетелей здебільшого порожні або вже не придатні через зруйнування. Для механізації найбільш трудомісткого процесу – доїння – промисловість випускає ряд уніфікованих доїльних установок, у тому числі автоматизованих. Це дозволяє механізувати процес доїння на фермах із поголів'ям 100–200 корів за будь-якого способу їх утримання і з різним типом організації праці.

Література

1. Ільчук М. М. Економічні напрями ефективного функціонування ринків продукції скотарства / М. М. Ільчук, М. В. Калінчик, М. М. Рудий. – К. : Нічлава, 2009. – 352 с.
2. Гуляева Т. Крупное производство – фактор эффективности молочного скотоводства / Т. Гуляева,

Н. Сухорукова // Молочное и мясное скотоводство. – 2003. – № 5. – С. 8–10.

3. Березівський П. С. Методичні питання визначення та аналізу економічної ефективності виробництва продукції скотарства / П. С. Березівський // Вісник аграрної науки. – 1999. – № 2. – С. 69–74.

4. Привало К. И. Пути повышения эффективности производства молока / К. И. Привало // Аграрная наука. – 2009. – № 8. – С. 10–12.

5. Аранчій В. І. Напрямки підвищення ефективності та конкурентоспроможності виробництва молока / В. І. Аранчій, Є. В. Березницький, С. П. Зоря // Економічний простір : зб. наук. праць. – Дніпропетровськ : ПДАБА. – 2010. – № 33. – С. 188–193.

6. Свиноус І. В. Переваги і недоліки державної підтримки виробництва молока на великотварних сільськогосподарських підприємствах / І. В. Свиноус // Формування ринкових відносин в Україні. – 2011. – С. 109–112.

References

1. Il'chuk M. Economic trends efficient functioning of markets for cattle products / M.M. Il'chuk, M.V. Kalinchyk, M.N. Red. - K Nichlava, 2009 - 352 p.

2. Hulyaeva T. Крупное производство - factor of the effectiveness of milk skotovodstva / T. Hulyaeva, N. Sukhorukov // breast and myasnoeskotovodstvo. - 2003. - № 5. - S. 8-10.

3. Berezovsky P. Methodological issues identification and analysis of economic efficiency of cattle products / PS Berezovsky // Journal of Agricultural Science. - 1999. - № 2. - S. 69-74.

4. K. I. Halt Ways to improve the efficiency of milk production / K. I. Halt // Ahramaya science. - 2009. - № 8. - S. 10-12.

5. Aranci V.I. Ways to increase efficiency and competitiveness of milk production / V.I. Aranci, E.V. Bereznytsky, S.P. Sora// Economic Space: Coll. sciences. works. - Dnepropetrovsk: PSABA. - 2010. - № 33. - S. 188-193.

6. Svynous I.V. Advantages and disadvantages of state support milk production on farms velykotovarnykh / I. V. Cvynous // formation of market relations in Ukraine. - 2011 - P. 109-112.

Рецензія/Peer review : 22.9.2014 р.

Надрукована/Printed : 23.09.2014 р.
Рецензент: д.е.н., професор Н.А. Хрущ